

УДК 37.013.75

**HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING ASOSIY
TUSHUNCHALARI**

Ochilov Alisher Orifovich

*Qarshi davlat universiteti, Texnologik ta'lim kafedrası dotsenti,
alisherochilov69@mail.ru, +998906382744*

Annotatsiya: Maqolada bugungi kundagi Hayot faoliyati xavfsizligi $\rightarrow$ asoslari, xavfli vaziyatlarning oldini olish va ulardan himoya qilish masalalariga e'tibor qaratilgan. Uning o'quv fani sifatida asosiy maqsadlari va vazifalarini ilmiy asoslari yoritilgan. Xavflarning ko'pligi va xilma-xilligi va ularning barchaga ta'sirining yuqori ehtimoli inson faoliyati jarayoni to'g'risida aksiomani shakllantirishga imkoni "Inson faoliyati potensial xavf" ta'sirlari bo'yicha tegishli xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: Xavfsizlik mafkurasi, ilmiy-o'quv intizom dasturi, tirik va jonsiz materiya, xavflar selektiv xususiyat, ta'sir darajasi, zararli omillar.

Abstrakt: The article focuses on the basics of the safety of today's life activities, the issues of prevention and protection of dangerous situations. Its main goals and objectives as an educational subject are covered by the scientific basis. Relevant conclusions have been made on the effects of "potential risk of human activity", the possibility of forming an axiom about the process of human activity, the abundance and diversity of risks and the high probability of their impact on all.

Key words: Security ideology, scientific and disciplinary program, living and inanimate matter, risks selective property, level of influence, harmful factors.

Аннотация: В статье основное внимание уделено основам безопасности жизнедеятельности на сегодняшний день, вопросам предупреждения и защиты от опасных ситуаций. Освещается научное обоснование его основных целей и задач как учебной дисциплины. Большое количество и разнообразие рисков и высокая вероятность их воздействия на всех позволяют сформулировать аксиому о процессе деятельности человека.

Ключевие слова: Идеология безопасности, программа научно-учебной дисциплины, живое и неживое вещество, риски селективного характера, степен воздействия, вредные факторы.

Hayot faoliyati xavfsizligi $\rightarrow$ asoslari - insonga tahdid soladigan xavflarni, ularning namoyon bo'lish shakllarini va ulardan himoyalaniş usullarini va bu sohadagi bilimlarni o'rganadigan fandır. Uning vazifalariga quyidagilar kiradi: $\rightarrow$ xavflarni oldindan bilish, xavflarni tan olish, xavflarni tasniflash, xavflardan qochish va xavfli vaziyatlarda to'g'ri harakat qilish.

Odamlarning hayotini saqlab qolish $\rightarrow$, $\rightarrow$ kundalik yashash turmushida, mehnat faoliyatida shaxsiy va jamoaviy xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha mamlakatimizda olib

borilayotgan o'zgarishlar hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlashni muvaffaqiyatli amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Xavfli vaziyatlarning oldini olish va ulardan himoya qilishdan davlat birinchi navbatda manfaatdor bo'lishi kerak. Buning masalaning dolzarbligi mamlakatimiz aholisini turmushida ijtimoiy-iqtisodiy va gumanitar muammolarni anglatadi. Shuning uchun aholining xavfsizligini ta'minlash shaxs, jamiyat va davlatning ustuvor vazifasidir.

Biroq, mutlaq xavfsizlikka erishib bo'lmaydi. Har doim qoldiq xavf mavjud.

Shuning uchun xavfsizlik deganda jamiyatning ma'naviy va iqtisodiy rivojlanishining barcha bosqichida qabul qilinishi mumkin bo'lgan xavf darajasi tushuniladi. "Hayot faoliyati xavfsizligi"-ning xavfsizlik mafkurasini ishlab chiqish, xavfsiz fikrlash va ma'naviy yetuk xulq-atvorni shakllantirish uchun ilmiy-o'quv intizom dasturini ishlab chiqish lozim. Bunda hayot faoliyati xavfsizligi fan sifatida asosiy maqsad va vazifalari texnosferadagi odamlarni antropogen va tabiiy xavflar kelib chiqishining salbiy ta'siridan himoya qilish va qulay yashash sharoitlariga erishishdir. Ushbu maqsadga erishish vositasi jamiyat tomonidan texnosferadagi fizik, kimyoviy, biologik va boshqa salbiy ta'sirlarni maqbul qiymatlarini kamaytirishga qaratilgan bilim va ko'nikmalarni amalga oshirishdir.

Hayot xavfsizligini ta'minlashning asosiy vazifalariga atrof-muhitga salbiy ta'sirlarni aniqlash (tan olish va miqdorini aniqlash), xavflardan himoya qilish yoki ba'zi salbiy omillarning odamlarga ta'sirini oldini olish, xavfli va zararli omillar salbiy ta'sirini bartaraf etish. va nihoyat, eng keng tarqalgan vazifalardan biri bu, ya'ni qulay, inson yashash muhitini yaratishdir.

Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv fani sifatida asosiy maqsadlari bevosita yuqoridagilardan kelib chiqadi. Bunga dunyoqarashni shakllantirish va talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyati oqibatlari uchun ijtimoiy javobgarlikni tarbiyalash, shuningdek talabalar tomonidan hayot xavfsizligini ta'minlashning nazariy, tashkiliy, huquqiy va uslubiy asoslarini rivojlantirish kiradi. Inson hayoti va faoliyatining turli sharoitlarida xavflarni aniqlash bo'yicha bilimlarni egallash va aholi va moddiy boyliklarni atrof-muhitning salbiy omillari ta'siridan himoya qilish va ularning oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha qarorlarni qabul qilishda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish muhim maqsadlardir.

Inson-yashash tizimidagi salbiy ta'sirlar odatda xavf deb ataladi. Ushbu konsepsiya tirik va jonsiz materiyaning materiyaning o'ziga zarar yetkazish xususiyatini anglatadi: odamlar, tabiiy muhit va moddiy qadriyatlar. xavflar selektiv xususiyatga ega yemas. Ular paydo bo'lganda, ular atrofdagi butun moddiy muhitga salbiy ta'sir qiladi. Xavflar energiya, materiya va axborot oqimlari shaklida amalga oshiriladi. Unda makon va vaqtda mavjud. Xavflarning ko'pligi va xilma-xilligi va ularning barchaga ta'sirining yuqori ehtimoli inson faoliyati jarayoni to'g'risida aksiomani shakllantirishga imkon berdi: "Inson faoliyati potensial xavfli bo'lib!" bu xavf uning namoyon bo'lishining yashirin tabiati bilan kuchayadi.

Masalan, ma'lum bir nuqtaga qadar biz havoda CO₂ konsentratsiyasining oshishini sezmaymiz. Odatda atmosfera havosida 0,05% CO₂ dan oshmasligi kerak. Uyda, xususan, o'quv sinf xonasida CO₂ konsentratsiyasi oshadi. Karbonat angidridning rangi va hidi yo'q va uning konsentratsiyasining oshishi charchoq, letargiya va ishlashning pasayishi sifatida namoyon bo'ladi. Ammo bunday sharoitda muntazam ravishda qoladigan inson tanasi murakkab fiziologik jarayonlar bilan reaksiyaga kirishadi: nafas olish chastotasi, chuqurligi va ritmining o'zgarishi (nafas qisilishi), yurak urish tezligining oshishi va qon bosimining o'zgarishiga olib keladi. Ushbu holat (gipoksiya) diqqatning pasayishiga olib kelishi mumkin, bu faoliyatning ayrim sohalarida shikastlanish, hayotni yo'qotish va boshqa salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Inson organizimining fonli nurlanishi samoviy nurlanish, inson badanidagi va atrofidagi suniy va tabiiy radiofaol moddalar orqali paydo bo'ladi.

Fonli nurlanish ichiga:

- 1) Samoviy nurlanish dozasi;
- 2) Tabiiy manbalardan doza;
- 3) Atrofdagi va har kungi hayotdagi manbalardan doza;
- 4) Texnologik ko'tarilgan radiatsion fon;
- 5) Yadro qurolini tajribasidan doza;
- 6) AES chiqindilaridan nurlanish dozasi;

7) Tibbiy ko'rik va radioterapiyada olingan nurlanish dozasi; Ekvivalent doza-samoviy nurlanishdan 300mk 3v/yil. Yerning biosferasida 60 tacha radiofaol nuklidlari mavjud, AES larni fonni kuchaytirishda TETS nurlanish dozasiining effektivligi (samaradorligi) 5-10 marta balandroq. Samolyotning 8 km balandlikda uchishida qo'shimcha nurlanish 1,35mk 3v/yil tashkil etadi. Rangli televizor ekrandan 2,5 m masofada 0,0025 mk3v/soatida, 5 sm masofada-100 mk 3v/soat tashkil qiladi. Tibbiy ko'riklarda o'rtacha ekvivalent nurlanish dozasi 25-40 mk3v/yil maishiy texnikada 5 m masofada qo'shimcha nurlanish (28 ml Rentgen/soat) dozasi 0,5 ml Ber/soat.

Organizmga ta'sir darajasi va tabiatiga ko'ra barcha omillar shartli ravishda zararli va xavfli bo'linadi. Zararli bo'lganlarga kasalliklarning sababi bo'lgan yoki ma'lum sharoitlarda ishlashning pasayishi kiradi. Xavfli omillar travmatik jarohatlarga yoki to'satdan va keskin sog'liq muammolariga olib keladi. Bu bo'linish shartli. Zararli omillar ma'lum sharoitlarda xavfli bo'lishi mumkin. Xavfli va zararli omillarning ma'lum bir qismi (asosan sanoat va boshqa ba'zi yashash joylarida) odatda tashqi tomondan aniqlangan, fazoviy namoyon bo'lish joylariga ega. Ular xavfli zonalar deb ataladi va baxtsiz hodisalar xavfi ortishi bilan tavsiflanadi. Baxtsiz hodisa ehtimolini yaratadigan sharoitlar xavfli vaziyat deb ataladi.

Xavfli va zararli omillarning ma'lum bir qismi (asosan sanoat va boshqa ba'zi yashash joylarida) odatda tashqi tomondan aniqlangan, fazoviy namoyon bo'lish joylariga yega. Ular xavfli zonalar deb ataladi va baxtsiz hodisalar xavfi ortishi bilan

tavsiflanadi. Baxtsiz hodisa ehtimolini yaratadigan sharoitlar xavfli vaziyat deb ataladi. Faoliyat va hayot jarayonida inson o'zini juda xavfli vaziyatga tushib qolishi mumkin, jismoniy va ruhiy stres bunday chegaralarga yetganda, shaxs mavjud vaziyatga mos keladigan oqilona harakatlar va harakatlar qobiliyatini yo'qotganda. Bunday holatlar yekstremal deb ataladi.

Potensial xavf–bu salbiy yoki hayot uchun xavfli omillarga ta'sir qilish yehtimoli. Potensial xavf aksiomasi salbiy ta'sirni miqdoriy baholashni ta'minlaydi, bu sog'liq va hayotga qandaydir zarar yetkazish xavfi bilan baholanadi. Shaxsiy va ijtimoiy xavf o'rtasida farq bor. Shaxsiy xavf shaxs uchun ma'lum bir turdagi xavfni tavsiflaydi. Ijtimoiy xavf (aniqrog'i, guruh xavfi) bir guruh odamlar uchun xavf hisoblanadi. Bu hodisalarning chastotasi va ta'sirlangan odamlar soni o'rtasidagi munosabatni ifodalaydi.

Jahon amaliyotida mutlaq xavfsizlik tushunchasi rad etildi va qabul qilinadigan xavf tushunchasi tan olinmoqda. Qabul qilinadigan xavf texnik, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy jihatlarni birlashtiradi va xavfsizlik darajasi va unga erishish qobiliyati o'rtasidagi murosani anglatadi. Himoya choralari erishilgan xavfsizlik darajasini saqlab qolishga imkon berganda, biz bunday xavf haqida gapiramiz. Qabul qilinadigan xavflarni kiritish-bu insonni va uning xavfsizligini himoya qilishga qaratilgan harakat.

Vanihoyat, hayot xavfsizligi bo'yicha trening respublikada iqtisodiy islohotlarning zamonaviy sharoitida hayot xavfsizligini ta'minlash muammolari bo'yicha bilimlarni kengaytirish va doimiy ravishda chuqurlashtirish zarurligini rivojlantirishga qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Ўзбекистон республикаси Президенти Қарори 20.04.2017 йилдаги ПҚ-2909.
- 2.Иванов Д.А. Компетенции и компетентностный подход в современном образовании // Завуч. 2008. № 1. С. 4-24.
3. Олимов К.Т., Ашурова С.Ю. Современные образовательные технологии.- Т., 2007.-87 с.
4. А.О.Очилов, Р.Д. Шодиев Методическая система обучения студентов дисциплине «безопасность жизнедеятельности» здоровье оберегающие аспекты занятий физической культурой и спортом, Материалы международного конференция РФ 2020 г 87-91 ст.
5. Ochilov A.O. Organization of personnel training in universities of uzbekistan using the methods of scheduling and network planning in conditions of self-isolation. Journal of Education and Practice www.iiste.org ISSN 2222-1735 (Paper) ISSN 2222-288X (Online).

6. Очилов А.О. Обеспечение безопасности жизнедеятельности актуальная проблема сегодняшнего дня. НАУКА И МИР Международный научный журнал, № 4 (68), 2019, Том 2. Стр 52-54

7. Хайдаров, В.Р. Безопасность жизнедеятельности: Текст лекции / . - Ташкент: ТГЛС, 2014. - 215 с